

גווילים נשרפים בשבת ראש חדש פרשת החדש: על ספרי התורה באוסף ארפורט

מבוא

לאחרונה העלתה ספריית ברלין למרשתת את מרבית כתבי היד היהודיים השייכים לאוסף ארפורט¹. כתבי היד השייכים לאוסף זה, לרבות ספרי התורה שבאוסף, היו בידי קהילת יהודי ארפורט ונשדדו מהם בעת הפוגרום בהם בימי מגפת המוות השחור באירופה בשנת ה'ק"ט 1349. מבין החומשים והתנ"כים שהועלו לרשת נציין את תנ"ך כ"י Berlin Ms. or. fol. 1213 (ארפורט 3, שטיינשניידר 127)², חומש כ"י Berlin Ms. or. fol. 1212 (ארפורט 2, שטיינשניידר 126)³ וכן חומש כ"י Berlin Ms. or. fol. 1214 (ארפורט 4, שטיינשניידר 128)⁴. אולם התנ"ך המפורסם בגודלו החריג, כ"י Berlin Ms. or. fol. 1210-1211 (ארפורט 1, שטיינשניידר 125), אשר שוחזר לאחרונה בעמל רב⁵, טרם הועלה לרשת. בין היתר הועלו לאתר זה כ"י Berlin Ms. or. fol. 1220 (ארפורט 11) לתוספתא⁶, כ"י Berlin Ms. or. fol. 1219 (ארפורט 10) למסורה הקטנה⁷, וכן כ"י Berlin Ms. or. fol. 1224 (ארפורט 18) למחזור⁸.

להלן נייחד את דברינו לארבעת ספרי התורה השייכים לאוסף ארפורט: כ"י Berlin Ms. or. fol. 1215-1218 (ארפורט 6-9 בהתאמה) ואשר הועלו כולם לרשת. במיוחד נעסוק באלו מתוכם אשר, לצערנו, אינם שלמים וכמפורט בהמשך. נדגיש כי במכון לתצלומי כתבי היד העבריים שבירושלים לא מצויים סרטי מיקרופילם לספרי תורה אלו אלא רק שקופיות בודדות, ולכן ההעלאה לאתר מאפשרת לראשונה בדיקה מקיפה של ספרי תורה אלו.

- 1 קישור דרך רשומות הקטלוג של הספרייה הלאומית בירושלים לכל אחד מכה"י המפורטים להלן.
- 2 מאה י"א-י"ב אשכנזי?/מזרחי? מתוייג מלא בתיוג מרובה ואותיות משונות.
- 3 מאה י"ג, אשכנזי, תיוג מרובה ואותיות משונות רק בשירת הים.
- 4 מאה י"ג, אשכנזי, חסר עד סמוך לתחילת פרשת וישלח, תיוג מרובה ואותיות משונות חלקי בלבד.
- 5 ראה מאמרו של Q. HAHN על השחזור של ארפורט 1 בקישור דרך רשומת קטלוג הספרייה הלאומית בירושלים לכתב יד זה.
- 6 זוהה בטעות בתחילה ע"י ירצ'בסקי (ראה פרטיו ברשימות הקטלוגיות להלן) ככתב יד של תלמוד ירושלמי, זוהה כתוספתא ע"י ז. פרנקל ופורסם לראשונה ע"י מ.ש. צוקרמנדל בשנת 1877.
- 7 מאה ט"ו, כתב היד קשה לקריאה, אולם בזמנו העתיק ז. פרנסדורף כתב יד זה באופן ברור ביותר כולל סימון מראי מקום – העתקת פרנסדורף נמצאת כיום באוסף הספרייה הלאומית בירושלים – כ"י ירושלים 4-69. בנוסף העתיק בזמנו גם י. בר מספר דפים מכתב יד זה – כ"י מוסקבה גינצבורג 896.
- 8 חלק המחזור משבת פרשת שקלים ועד לשבת פרשת עקב, וראה חשיבותו לעניינו בשולי המאמר.

קיימת חשיבות למחקר ספרי תורה אלו, מאחר ולכאורה מצב הגהתם (לרבות מבחינת פרשיות, חסרות ויתרות, צורת אותיות, תיוג מרובה ואותיות משונות, אותיות גדולות וקטנות ומנוקדות וכן ההלכות הקשורות לתיקון שגיאות) הוקפא עם העברתם לידיים לא יהודיות בשנת 1349. כאן המקום להבעת תודה להנהלת ספריית ברלין על מאמציה להעלות את מרבית כתבי היד מאוסף ארפורט לרשת, ובאופן ברור ובאיכות גבוהה, ובכך ליצור אפשרות גישה נוחה ביותר ופתוחה לכל, לכתבי היד אשר באוסף זה, וכן על מתן הרשאתה לפרסם כאן צילומים מתוך כתבי יד אלו.⁹

רשימות קטלוגיות של ספרי התורה באוסף ארפורט

תיאורים כלליים של ספרי תורה אלו מצאנו בשלושה מקורות:

א. רשימת ירצ'בסקי

Adolph Jaraczewsky - Geschichte der Juden in Erfurt, ERFURT, 1868

בסוף ספר זה, העוסק בתולדות יהודי ארפורט, מובאת רשימת כתבי היד היהודיים באוסף ארפורט. ראה שם עמ' 115-117. לצורך התייחסותנו למקור זה (להלן: ירצ'בסקי) אנו מצרפים בנספח א' צילום קטע מרשימה זאת בהתייחס לארבעת ספרי התורה.

ב. רשימת שטיינשניידר

M. Steinschneider, Die Handschriften-Verzeichnisse der Koeniglichen Bibliothek zu Berlin... hebraeischen Handschriften, Berlin, 1897

בעמ' 1-3 של חלק שני מקטלוג זה (להלן: שטיינשניידר) מובאת רשימת כתבי היד המקראיים בספריית ברלין ובתוכם גם אלו השייכים לאוסף ארפורט. ארבעת ספרי התורה שבו מצויינים בספרור 133-136 (ראה שם עמ' 3). בנספח ב' יבוא צילום קטע מרשימה בהתייחס אליהם. שטיינשניידר מסתמך בתאורו על ירצ'בסקי (בסימן Jaracz) ולמעשה מוסיף עליו רק את המידות החיצוניות של ספרי התורה.¹⁰

We want, here in the beginning of the our article on the Torah scrolls in the Erfurt collection, to express our thanks to the Berlin Library on their important work in scanning (in a very clear and high resolution) the majority of the Erfurt manuscripts collection and uploading it to the internet and thus it is easily open to all, and as well on their permission to publish here some pictures from those manuscripts. Due to the rules of STAATSBIBLIOTHEK ZU BERLIN for the use of manuscripts, we are referring that all those manuscripts are the property of the STAATSBIBLIOTHEK ZU BERLIN - Preussischer Kulturbesitz, Orientabteilung

10 ראוי להדגיש כי רשימת ירצ'בסקי משנת 1868 נכתבה כאשר אוסף ארפורט היה עדיין ברשות הכנסיה האונגליסטית בארפורט ורשימת שטיינשניידר נכתבה לאחר העברת האוסף לידי ספריית ברלין בשנת 1879.

ג. רשימת טים

Eva-Maria Thimme - Die "Erfurter Handschriften" in der Orientabteilung der Staatsbibliothek zu Berlin

מאמר זה נדפס בספר אסופת מאמרים Erfurter Hebraische Handschriften, Jena 2010, עמ' 48-71. ספרי התורה באוסף מתוארים בעמ' 64-62. בנספח ג' אנו מביאים תרגום מילולי לעברית של קטע זה של המאמר (להלן: טים). טים מסתמכת על שטיינשניידר אולם איננה מזכירה את ירצ'בסקי, שהינו המקור לשטיינשניידר¹¹.

תיאור מפורט של ספרי התורה ע"פ צילומיהם בהשוואה לתיאוריהם בקטלוגים
כל ספרי התורה כתובים בכתב אשכנזי וכוללים תיוג מרובה ואותיות משונות¹². כמו כן, בכל הספרים קיימים מרווחים בין הפסוקים¹³. ראה במצורף תמונה א' לקט קטעי תמונות מקומיים לנושאים שונים המצויינים להלן במאמר ובהערות לו.

ספר תורה כ"י Berlin Ms. or. fol.1215 ארפורט 6

הספר הינו שלם וכולל 85 יריעות של 3 עמודים ויריעה אחרונה של עמוד אחד בלבד. בס"ה 86 יריעות ובהתאמה גמורה לציונו של ירצ'בסקי. אולם, כנראה עקב שגיאת העתקה, שטיינשניידר רשם בטעות 68 יריעות¹⁴.

באתר ספריית ברלין נרשם לספר זה תיארוך "המאה הי"ב", אולם נראה לנו כי קביעה זאת הינה שגויה, ולדעתנו נכתב ספר זה סמוך למועד הגירוש, זאת אומרת תחילת המאה הי"ד¹⁵. למרות גובהו החריג של הספר הרי שמספר השורות הינו 48 בלבד. מספר העמודים הינו $256 = 1 + 3 \times 85$ וסך הפסוקים הממוצע לעמוד הינו $5845/256 = 22.8$ בלבד, כל זאת בהתאמה לאותיותיו הגדולות במיוחד¹⁶.

אין הקפדה בספר על ווי העמודים – אות ש של ביה שמו היא "שמר לך" ואות מ היא "מה טבו" והיא רבתי ובתואם לגרסא המאוחרת האשכנזית.

- 11 השוני הבולט היחיד בינה לבין שטיינשניידר הינו לגבי ספר התורה ארפורט 9; ע"פ טים הספר מתחיל ויקרא יא, 26 וע"פ שטיינשניידר הספר נגמר ויקרא ב, 26 וראה להלן בדיון המפורט לספר זה.
- 12 עיקר עיסוקנו בספרי תורה אלו מהווה שלילת נתוני התיוג המרובה והאותיות המשונות מתוכם. המפורט להלן מתייחס בעיקר לתיאור מצאי הספרים (כולל עימודם) ובהשוואה לתיאורים הקטלוגיים, והערותינו לנושאים אחרים הינם ע"פ אבחנה באקראי בלבד וללא בדיקה מקיפה ומסודרת.
- 13 ראה בנושא זה את מאמרו של הרב אברהם שטראוס, 'רוח בין פסוק לפסוק בכתובת סת"ם', ירושתנו, ספר שישי (תשע"ב), עמ' דו-רכג.
- 14 ובעקבותיו גם טים, אשר הפרט היחיד שהוסיפה כאן על שטיינשניידר הוא גובהו הכללי של הספר כולל עצי החיים - 119 ס"מ וכלשונה: mit Staben, אשר תורגם מילולית לבטוי "עם סיכות", אבל ברור כי הכוונה לעצי החיים.
- 15 וכן כתבה טים: "סוף המאה ה-13".
- 16 בדיקה מפורטת לכל העמודים מעלה כי סטיית התקן של סך הפסוקים לכל עמוד ועמוד מערך ממוצע זה הינה 3.18 פסוקים.

תיוג שעטנו גץ הינו דק ועדין ומופעי התיוג המרובה והאותיות המשובנות בתאימות רבה לרשימת תלמיד ר' יהודה החסיד¹⁷ אשר מצוייה בסוף חומש וימר Q 651-2. לדעתנו הספר לא הוגה דיו וקיימות בו מספר שגיאות שלדעתנו הינן שגיאות סופר¹⁸.

ספר תורה כ"י Berlin Ms. or. fol.1216, ארפורט 7

הספר הינו שלם וכולל 50 יריעות של 3 עמודים, ס"ה $3 \times 50 = 150$ עמודים וסך ממוצע של $39 = 5845 / 150$ פסוקים לעמוד¹⁹.

באתר ספריית ברלין נרשם לספר זה תיארוך: "המאה הי"ג" ונראה כי נתחלפו היוצרות ברישום באתר זה, כי כתב היד נראה מוקדם יותר מכתב היד ברלין 1215 דלעיל, אודותיו נרשם שם "המאה הי"ב"²⁰. קיימות בו שלוש יריעות שהוחלפו לכתב יד דומה לספר התורה ברלין 1215 לעיל, מה שתומך בהשערותנו לגבי מועד הכתיבה של היריעות המקוריות.

מספר השורות בכל עמוד הינו 60 וקיימת הקפדה על ווי העמודים ובתחילת פסוק דווקא. למעשה מצאנו כי הספר נכתב לפי תיקון אשכנזי קדום ל-60 שורות – חומש כ"י מינכן 212²¹. חומש זה מכיל 300 עמודים בני 30 שורות כאשר כל עמוד שני מתחיל באות ואו בתחילת פסוק, ומותאם לכן לכתיבת ספר תורה בן 60 שורות הכולל 150 עמודים.

ההתאמה לתיקון זה הינה כמעט ללא סטיות – 143 עמודים מתוך 150 מותאמים באופן מושלם ללא כל סטייה, 6 עמודים בסטייה של פסוק אחד ורק עמוד בודד בסטייה של 4 פסוקים²². וברור שגם סטיות אלו הובלעו בעמוד שלאחר הסטייה.

על פי תיקון זה והספר שלפנינו אשר נכתב על פיו – אות י של ביה שמו הינה "יודוך" ולא

17 ראה קולופון בסוף רשימות התיוג שם כולל ציון תאריך תתקצ"ח (1238).

18 ויקרא ז,ב – נכתב "ישחט את האשם" במקום "ישחטו את האשם". במדבר כד,ו – נכתב "וקב שבט מישראל" במקום "וקם שבט מישראל". נציין כי גם ברשימת התיוג בחומש וימר 651 (לה תאימות רבה לתיוג ספר זה) קיימת שגיאה דומה ושם נרשם "והם שבט", אמנם יש גם מקום לסברה כי אכן פ היא זאת ולא ב והקו האנכי השמאלי דק מדי מכדי שיהיה ניתן להבחין בו.

19 בדיקה מפורטת לכל העמודים מעלה כי סטיית התקן של סך הפסוקים לכל עמוד ועמוד מערך ממוצע זה הינה 5.16 פסוקים. השווה לספר התורה ברלין 1215 (הערה 16 לעיל) נראה לנו כי הערך הגבוה משמעותית מקורו בהקפדה על ווי העמודים ובראש פסוק דווקא, בספר זה.

20 דעתה של טים: "שליש ראשון של המאה ה-14", לא נראה לנו.

21 חומש זה הועלה למרשתת ע"י ספריית מינכן וקיים קישור לגרסא דיגיטלית זאת ברשומת הספרייה הלאומית בירושלים לכתב יד זה, המתוארך ברשומת המכון לכ"י בירושלים למאה י"ב-י"ג (ג?), ואילו ברשומת ספריית מינכן צויינה המאה ה"ט", אולם תיארוך זה מתייחס לכריכה הדקורטיבית שהוצמדה לו לאחר שהפך לספר הקודש שעליו נשבעו היהודים בבית המשפט במינכן (הבהרת גב' מיכל שטרנטל). ראוי לציון כי דפי הקלף עליו נכתב תיקון זה היו פגומים משמעותית עוד לפני תחילת הכתיבה והסופר הכותב הצליח לנווט בין הפגמים ולהעמיד תיקון מושלם וכמעט ללא צורך בהארכה או בצפוף אותיות, אמנם ללא הדר חיצוני, והשווה לתיקון דומה והוא חומש רגנשבורג (ראה הערה 31 להלן) שנכתב במעוטר ובהדר אולם הסופר נאלץ להאריך ולרווח אותיות במספר רב של דפים על מנת לעמוד במשימת הכשרתו למחכונת תיקון.

22 ראה הערה 29 להלן להשערותנו למקורה של סטיה זאת.

"יהודה", אות ש הינה "שפטים ושטרים" ואות מ הינה "מוצא שפתיך"²³. הספר הוגה ותוקן, ונראה כי חלק מהתיקונים נכתבו על ידי הסופר המקורי. במספר לא קטן של מקרים בהם התיקון כלל גם שם היה נגזר שם ההווה המקורי מתוך הקלף והחור לא אוחה ע"י טלאי²⁴. תצוין גם הכתיבה מחדש (לרבות ציור מחדש של האותיות המשוונות) של כל סופי השורות בשירת הים על מנת ליצור קו אנכי שמאלי ישר של המבנה הפיזי של השירה. אולם למרות הגהות בולטות אלו עדין נשארו מספר שגיאות סופר²⁵. תיוג שעטנו גץ בולט יותר מאשר בספר התורה ארפורט 6 דלעיל ומופעי התיוג המרובה והאותיות המשוונות בתאימות רבה למופעים אלו בחומש מינכן 212, ואין זה מפתיע להיות הספר מבוסס בכתיבתו על תיקון זה²⁶. ראוי להדגיש כי מצבן הפיזי של יריעות פרשיות צו-אחרי מות ירוד ונראה כי הספר היה מגולל לאורך הדורות במיקום זה אולם אין בכך משום מיוחדות, כי סתם ספרי תורה מגוללים בדרך כלל לאמצעיתם.

23 שיטה קדומה זאת של בחירת אותיות ביה שמו - צויינה ע"י בעל הגהות מימוניות על הרמב"ם בהלכות תפילין ומוזזה וספר תורה פרק ז הלכה י שם בציון אות ט, והוא קורא עליה תגר: "וכל זה מצאתי בספרים הטובים מאשור אשר יצא להם שם במעלותם שכותביהם קצרו והלכו ודחקו עצמם לעשות ראשי עמודים אלו וראשי שיטות אלו ככתוב בעמוד. אמנם מה שנהגו הסופרים להוסיף על אלו ולעשות ביה שמו בראש הדפין והן ב' דבראשית י' יודוך אחיך ה' הבאים כבעמוד ש' שמר לך ויש עושים ש' שופטים מ' מה טובו אוהליך ו' דואעידה כבעמוד וחתרתי וחפשתי אחר הדבר בספרי הגאונים ובקשתיו ולא מצאתיו בדברי הגאון ולפי פרשיות פתוחות וסתומות שבספר זה א"א לעשות כן וכל ס"ת העשוי כן פסול שהרי פרשה דיהודה אתה יודוך פתוחה וא"כ א"א להיות יודוך דבראש הדף אלא א"כ שלא היה כתוב בשיטה תחתונה אלא ב' תיבות שהם יהודה אתה שהם ח' אותיות ולא יתכן לעשות כן וכן ש' דשופטים א"א לעשות בראש שיטה שהרי פרשה סתומה היא". מוסיף עליו מכתב מאליהו על אור תורה: "גם היו למראה עיני הרבה והרבה ס"ת ישנים מכמה מאות שנים ולא נמצא בשום א' מהן שיהיה כתוב יודוך אחיך בראש העמוד...". והנה הוזה למראה עינינו ס"ת ישן שנמצא בו כתוב יודוך אחיך בראש העמוד.

24 ראה באופן בולט בפרשת בשלח: "שבתון שבת קדש ליקוק מחר", בכתיבה המקורית הושמט "שבת קדש" והסופר המתקן העדיף לגזור את שם ההווה ולמחוק את ל השימוש שלפניו כדי לשתול את התיקון הנדרש, זאת לעומת האפשרות החלופית להשארת שם ההווה כפי המקור ולמחוק רק את ל השימוש בלבד ולעשותה קטנה.

25 במדבר יא, כב - הושמט "ומצא להם" הראשון. במדבר כט, יז - נכתב "וביום השיני" במקום "וביום השני" (טעות נפוצה, ראה רשימות תיוג ע"פ ספר תגי במחזור ויטרי כ"י פרמא 2574 "ונסכיהם דיום שיני" וכן גם בדומה כ"י לונדון 655, גם ברשימה בסימן תק"כ וגם ברשימה בסימן תקכ"ב, וכן גם ברשימת התיוג של תלמיד ר' יהודה החסיד שצויינה לעיל, אבל טעות כזאת לא מצאנו עד כה בספר תורה).

דברים יח, י - נכתב "וקסם קסמים" במקום "קסם קסמים".

26 מופע תיוג מרובה יחידאי ומפתיע במיוחד מצאנו בפסוק הראשון בספר במדבר: במלים "וידבר יקוק אל משה" תיוגו בתיוג מרובה כל האותיות למעט ב,א,ל,מ. אולי ביקש המתייג לרמוד משהו ואולי טמן את זיהוי שמו בתיוג זה.

ספר תורה כ"י Berlin Ms. or. fol. 1217, ארפורט 8

באתר ספריית ברלין נרשם לספר זה תיארוך: "המאה הי"ג", אולם מאחר והכתיבה דומה לכתיבת ס"ת ארפורט 6 וכן לכתיבת היריעות המוחלפות בס"ת ארפורט 7, הרי שהגדרה יותר מדויקת תהיה סוף המאה הי"ג.²⁷

ספר זה איננו שלם ולהלן פרטי החוסר שבו ע"פ הצילומים באתר:
בסך הכל קיימים באתר ספרית ברלין 40 צילומי יריעות, מתוכם 36 צילומי יריעות שלמות של 3 עמודים בכל אחת, ובנוסף קיימים 4 צילומים של חלקי יריעות שרופות בחלקן לאורכן (צילומים 25-28).

הספר חסר מתחילת ספר בראשית ועד סמוך לתחילת פרשת מקץ (בראשית מא, מה), להערכתנו החלק החסר מקיף 10 יריעות של 3 עמודים כל אחת. חוסר זה לא צויין באף לא אחד משלושת המקורות הקטלוגיים שצוינו לעיל ובכולם מופיע סך של 49 יריעות, כפי קביעתו של הראשון שביניהם – ירצ'בסקי.

לא נראה גם כי קטיעת הספר בתחילתו הינה מסיבה טראומטית. ולכן נראה כי הספר נפרם בשלב מסוים מאז סקירתו של ירצ'בסקי בשנת 1868 וענין גורלו של החלק החסר טעון עדיין הבהרה.²⁸

ארבעת הצילומים 25-28 מייצגים חלקי שתי יריעות שרופות בחלקן ולאורך העמודים ועוד עמוד ראשון מיריעה שחסרים בה לגמרי העמוד השני והשלישי. אם נביא בחשבון כי ירצ'בסקי התייחס לארבעת הצילומים כמייצגים 3 יריעות, הרי שלנגד עינינו עמדו $10+36+3=49$ כפי רישומו, ולכן נראה מכאן כי ירצ'בסקי ראה את החלק מתחילת בראשית ועד לתחילת מקץ שאיננו כיום לפנינו.

מספר השורות בכל עמוד הינו 60 וקיימת הקפדה על ווי העמודים ובתחילת פסוק דווקא, ואף הוא עוקב לאחר תיקון מינכן 212, כמו ספר התורה ארפורט 7 לעיל, אם כי בסטיות קצת יותר גדולות ממנו.²⁹ באופן זה, ש של ביה שמו הינה "שפטים ושטרים", אבל י של ביה שמו

27 ולדעתה של טים: "שליש ראשון של המאה ה-14".

28 אם נניח כי שטיינשניידר השווה את רשימות ירצ'בסקי למצאי בספרית ברלין ולא רק מדר את הממדים החיצוניים של הספרים – הרי שהאובדן אירע לאחר העברת ספרי התורה לספריית ברלין. גם לא ברור חוסר הערה או ציון של טים בנושא זה (בניגוד לספר התורה ארפורט 9 להלן).

29 הסך הכולל של עמודי הספר כמותו לפנינו כיום הינו $108=36 \times 3$ עמודים של היריעות השלימות ועוד $2 \times 3 + 1 = 7$ עמודים של היריעות השרופות בחלקן ז.א. ס"ה 115 עמודים ולגבי $5=2+3$ העמודים השרופים לחלוטין ואשר חסרים לגמרי ידוע לנו כיצד התחיל הראשון שבהם כיון שיש לנו את סיום העמוד שלפניו; זאת אומרת, הנתון להשוואה ולבדיקה הינו $116=115+1$ עמודים.

מתוך 116 עמודים אלו, ב-74 מהם קיימת התאמה גמורה לתיקון מינכן 212, ב-7 נוספים קיימת סטיה מוערית של פסוק אחד, אולם לעומת זאת קיימים שני אזורי סטייה בשיעור המירבי של 5 פסוקים, בתחילת פרשת מקץ ובפרשת שמיני וכן קיים אזור סטייה מירבית של 10 פסוקים בפרשות בהעלתך-בלק. ושוב נדגיש כי כל הסטיות הללו תוקנו ונבלעו בעמודים שלאחריהן.

היא "יהודה" ולא "יודוך", אם כי עדיין בפרשיה סתומה בראש עמוד (במקום פתוחה כפי רשימת הרמב"ם). סטיה זאת מס"ת ארפורט 7 ומתיקון מינכן 212 תואמת את מועד הכתיבה המאוחר יותר של ספר זה.

ראה במצורף תמונה ב/1 בה ביצענו העמדה של חלקי היריעות השרופות בחלקן וכן תמונה ב/2 הכוללת את שחזור הקטע החסר, אשר נשרף לגמרי, והיריעה השלמה שלאחר מכן. נראה בבירור כי החלק החסר לגמרי הינו מאמצע פרשת חקת (במדבר כ, יט) ועד לאמצע פרשת פנחס (במדבר כז, סה)³⁰. עולה מכאן כי בזמן השריפה היה הספר סגור ומגולל עד לפני יריעת פרשיות המועדות בפרשת פנחס (צילום מס' 29).

תיאור נורא מצוי אצל ירצ'בסקי לשריפה זאת וראה בנספח א', ולהלן תרגומו המילולי לעברית של תיאור זה: "מאד מאד פגוע, בשוליים יש באופן ברור שרידים של לשונות אש בטרם כבר השתלטו עליהם ועקרו מתוך השתלטות הלהבות, באופן ברור יש גם שרידים של לכלוך רחוב שבתוכו נדחסו". שטיינשניידר מקצר: "נפגע, קיימים נזקים, כנראה ניצול מתוך האש". וכך גם טים בהסתמך עליו.

התאמה המירבית של התיוג המרובה והאותיות המשוונות הינה לחומש רגנשבורג – כ"י מוזיאון ישראל 180/52³¹.

ספר תורה כ"י Berlin Ms. or. fol. 1218, ארפורט 9

ספר זה איננו שלם ולהלן פרטי החוסר שבו ע"פ צילומי המרשתת: סך הכל קיימים באתר ספריית ברלין 34 צילומי יריעות, מתוכם 33 צילומי יריעות של 3 עמודים בכל אחת, ובנוסף צילום יריעה אחרונה בת 2 עמודים בלבד. בסך הכל $33 \times 3 + 2 = 101$ עמודים.

היריעה הראשונה מתחילה לקראת סוף פרשת שמיני (ויקרא יא, כו באמצע פסוק). זאת אומרת, חסר מתחילת בראשית ועד לסוף פרשת שמיני.

אולם ירצ'בסקי כותב במפורש: "dergl., von Bereschith bis Levit. II. 26 Eine". אם

נציין כי הסטייה המירבית היחידה של 4 פסוקים בספר התורה ארפורט 7 (בפרשת שפטים - בתיקון מינכן 212 ראש העמוד הוא "ונחלה לא יהיה לו" ובספר התורה ארפורט 7 ראש העמוד הוא "וכי יבא הלוי") מצויה גם בספר התורה ארפורט 8 ונראה מכך כי סטייה זאת איננה מקרית אלא מכוונת. בהקשר לכך נציין כי פרשית "וכי יבא הלוי" הינה סתומה לפי רשימת הרמב"ם וכן הוא ברוב ספרי אשכנז כולל מינכן 212, אבל בשני ספרי התורה שלפנינו היא פתוחה ולכן ניתן למקמה באופן פשוט בראש עמוד. פרשיה פתוחה במיקום זה מצאנו גם בחומש לייפציג 1, חומש רגנשבורג (אבל לא בראש עמוד), וחומש דה רוסי 2.

30 בשחזור זה עשינו שימוש בהתאמת כתיבת הספר שלפנינו לתיקון מינכן 212 ולספר התורה ארפורט 7. 31 חומש זה אף הוא נכתב בתיקון ווי עמודים לספר תורה בן 60 שורות, אולם סוטה במקצת מתיקון מינכן 212 (וראה הערה 21 לעיל), י של ביה שמו היא עדיין יודוך אבל ש הינה שמר לך בפרשת כי תשא כפי הגרסא האשכנזית המאוחרת יותר. ראה גם הערה 29 לעיל לענין הקישור ביניהם בפרשית וכי יבא הלוי. על חומש רגנשבורג ראה גם במאמר קודם: מ"ד וינטרויב וא"ב כספי, 'על זמנו של ספר תנ"ך', ירושתנו ספר חמישי (תשע"א), עמ' ש-שי.

ירדתי לסוף דעתו והבנתי את כוונתו³², הרי שלדעתו הספר מתחיל מבראשית ומסתיים בתחילת ספר ויקרא פרק ב פסוק כו.

שטיינשניידר כתב בעקבותיו: "Thora bis Levit 2, 26". זאת אומרת, הוא מתייחס לספרור II כמייצג ערך 2³³.

שתי היריעות הראשונות נראות פגועות – ראה צילומיהן בתמונה ג' במצורף. ומכאן ניתן לשער כי הספר המקורי בשלמותו היה מגולל לסוף פרשת שמיני בעת הקיטוע, וכי יריעות אלו נפגעו בעת הקיטוע או גם במרוצת הדורות, בהם הן היוו את המעטה החיצוני של הספר.

החלק החסר מתחילת ספר בראשית עד לחומש ויקרא פרק יא פסוק כו כולל 3020 פסוקים ולדעתנו מקיף 43 יריעות, ובתוך זה החלק שבין סוף דו"ח וירצ'בסקי/שטיינשניידר לתחילת החלק שלפנינו (ויקרא ב, כו – יא, כו). חלק זה כולל 234 פסוקים ומקיף לדעתנו שלוש יריעות³⁴. שלוש יריעות אלו, אשר אינן קיימות לכל הדעות, אולי נשמדו לגמרי בעת הטראומה שעבר הספר בדומה לחלק שנשרף לגמרי בספר התורה ארפורט 8 לעיל.

קיימות לכאורה שתי אפשרויות, ושתייהן בהשערה גסה בלבד בשלב זה. האפשרות הראשונה היא כי באוסף ארפורט קיימים ובנפרד, שני חלקיו של הספר וכי וירצ'בסקי ראה את חלקו הראשון בלבד של ספר התורה ואילו למרשתת הועלה חלקו השני ואנו תקווה כי אכן כך הוא וכי חלק זה קיים עדיין אי שם בספריית ברלין³⁵. האפשרות השנייה היא כי שרד רק החלק

32 לגבי שני הספרים הקודמים (ארפורט 7-8) הוא השתמש בבטוי המקוצר "Eine desgl." שמשמעותו "אותו המין" וכוונתו לספר הראשון ארפורט 6 לגביו כתב "Eine Torahrolle" ונראה לכאורה כי dergl הוא שגיאת דפוס וצ"ל desgl.

33 האפשרות להניח כי בספרור II נתכוון ירצ'בסקי למספר 11 ובכך ליצור רצף בין החלק החסר לחלק הקיים לפנינו, נראית לא סבירה. אמנם טים כותבת כי הספר מתחיל בחומש ויקרא פרק 11 פסוק 26 ולא כשטיינשניידר ונראה כי בעת כתיבת מאמרה בשנת 2010 ראתה את חלק הספר המונח לפנינו כיום או אולי מיקרופילם/סריקה שלו.

34 לשם הערכת סך הפסוקים ליריעה בחלק הספר החסר עד לסוף פרשת שמיני וממנו לסך היריעות החסרות ניתן לבדוק את נתוני הספר ע"פ מקבצי היריעות הקיימות. קיימים שני מקבצים כאלה:

חלקו הקיים הראשון של הספר שלפנינו הינו מסוף פרשת שמיני ועד לאמצע פרשת פנחס – צילומים מס' 1-21 סך הכל 21 יריעות בנות 3 עמודים, זאת אומרת 63 עמודים. חלק זה מקיף 1476 פסוקים ומכאן נקבל ממוצע של 23.4 פסוקים לעמוד בחלק זה עם סטיית תקן בערך של 2.94 פסוקים.

חלקו השני הקיים של הספר שלפנינו הינו מסוף פרשת דברים ועד לסוף התורה והוא כולל 12 צילומים (מס' 22-33) של יריעות בנות 3 עמודים וצילום אחרון (מס' 34) של היריעה האחרונה בת 2 עמודים סך הכל $2 + 12 \times 3 = 38$ עמודים. חלק זה מקיף 895 פסוקים ומכאן נקבל ממוצע של 23.6 פסוקים לחלק זה בסטיית תקן של 4.26 פסוקים.

הממוצע הכולל לכל 101 העמודים הינו 23.5 פסוקים לעמוד בסטיית תקן של 3.47 פסוקים.

באופן זה נקבל ל-3020 פסוקים הערכה משוערת של כ-129 עמודים או 42.9 יריעות בנות 3 עמודים.

ובמקביל נקבל ל-234 פסוקי המרווח (ויקרא ב, 26 - יא, 26) הכלולים ב-43 יריעות אלו - הערכה של כ-

10 עמודים או 3.3 יריעות.

35 אפשרות זאת אמנם רחוקה אולם לא משוללת יסוד מאחר והחלק החסר מתחילת ספר בראשית עד לחומש

השני אשר מונח לפנינו ואילו וירצ'בסקי נתכוון בספרור II למספר 11 וכי טעה ברישום ובמקום לרשום כי הספר מתחיל בסוף פרשת שמיני הוא רשם כי הינו מסתיים בסוף פרשת שמיני. בעיה נוספת הינה חסרון של מספר יריעות בין צילום מס' 21 לבין צילום מס' 22. יריעת צילום מס' 21 מסתיימת באמצע פרשת פנחס (במדבר כו, י) ואלו יריעת צילום מס' 22 מתחילה סמוך לסיום פרשת דברים (דברים ב, טו). חסרים סך הכל 454 פסוקים אשר לדעתנו ע"פ מתכונת הספר מהווים 6 יריעות שלמות.³⁶

יריעות צילום 21 וצילום 22 מחוברות ביניהן באופן בלתי טראומתי לגמרי אם כי לא בחיבור האופייני לחיבורי יתר היריעות, וראה צלומיהן בתמונה ד' במצורף. ע"פ האפשרות השנייה, כי וירצ'בסקי ראה את חלקו השני של הספר החל מסוף פרשת שמיני ואילך, ניתן לשער כי בזמנו של וירצ'בסקי היו קיימות 6 היריעות החסרות מאחר והוא קובע כי מספר היריעות הוא 40 וקביעה זאת הינה בהתאמה ל-34 הצילומים הקיימים בתוספת 6 היריעות החסרות, ויש לשער לכן כי הספר נפרם בשלב מסויים לאחר סקירתו של וירצ'בסקי בשנת 1868 ובזמן היותו בספריית ברלין, וידיים בלתי חכמניות חיברו את חלקי הספר שנפרמו ובהשמטת 6 היריעות אשר אולי מתגוללות אי שם בספריית ברלין וגורלן טעון עדיין הבהרה (בדומה לחלק החסר עד לפרשת מקץ בספר התורה ארפורט 8 לעיל, וגם בדומה לחלק החסר בספר שלפנינו עד לסוף פרשת שמיני).

מספר השורות בכל עמוד איננו קבוע, אולם רובם של העמודים הינו בן 49 שורות.³⁷

קיימת הקפדה על ווי העמודים אולם אין הקפדה על תחילת פסוק דווקא.³⁸

מ של ביה שמו היא "מה טבו" והיא רבתי. ובדומה לספר ברלין 1215, תואמת מועד כתיבה מאוחר ובסמוך למועד הגירוש, כלומר תחילת המאה הי"ד, אמנם ברשומת ספריית ברלין נרשם המאה הי"ג.³⁹

התאמה המירבית של התיוג המרובה והאותיות המשונות הינה ליריעות בכתב יד מוקדם

ויקרא ב, כו - מקיף כ- 40 יריעות כפי וכמפורט בהערה הקודמת וזאת בהתאמה גמורה לקביעתו של וירצ'בסקי כי הספר כולל 40 יריעות.

36 יש להביא בחשבון כי בקטע חסר זה נכללים פסוקי המסעות הקצרים אשר בפרשת מסעי ולכן מספר הפסוקים בעמוד המסעות יהיה כפול מיתר העמודים וסך הפסוקים הכולל ב-6 יריעות אלו ע"פ המודל של 23.5 פסוקים לעמוד יהיה $47X1 + 23.5X17 = 447$ בהתאמה טובה לסך למעשה של 454 פסוקים.

37 מתוך 101 עמודים - 75 של 49 שורות, 14 של 48 שורות, 7 של 50 שורות, 2 של 47 שורות, 2 של 45 שורות ובעמוד יחיד יש 51 שורות.

38 מתוך 101 עמודים - 63 מתחילים בואו באמצע הפסוק.

כאן המקום להעיר כי הקלת הדרישה בנושא ווי העמודים באופן זה, גוררת הקטנה משמעותית בערך סטיית התקן - אם לגבי ספר תורה בן 48 שורות ללא ווי עמודים כלל (ארפורט 6) עומדת סטיית התקן על 3.2 פסוקים ומנגד בהקפדה על ווי עמודים בתחילת פסוק בספר תורה בן 60 שורות (ארפורט 7) עומדת סטייה זאת על 5.2 פסוקים הרי שבספר התורה ארפורט 9 בן 49 שורות עם ווי עמודים באמצע פסוק עומדת סטיית התקן על 3.5 פסוקים, קרוב ביותר לספר בו לא הוקפד כלל על ווי העמודים.

39 ולדעתה של טים: "שליש ראשון של המאה ה-14".

בספר תורה קסל⁴⁰.

לא ניתן להבחין בתיוג שעטנו גין אולם קיימים תגי לוכסן שמאל במספר רב של אותיות שאינן דווקא בדחיקי-ה⁴¹.
קיימת פסקא באמצע פסוק "ולא יהיה קדש" בפרשת כי תצא⁴².

הקשר בין מצבם הפיזי של ספרי התורה למועד הגירוש

אין הסכמה כללית בין החוקרים בקשר למועד המדויק של הפוגרום וגירוש יהודי ארפורט בשנת 1349 וקיימות מספר דעות בענין.

ע"פ ויקיפדיה ערך "Erfurt massacre (1349)" המועד הינו 21/3/1349 כאשר מצויין שם כי ישנן דעות אחרות המציינות את המועד 2/3/1349 או 8/1349.

במאמר "מנהגי ארפורט" של צבי אבנרי⁴³ מוזכר חורבן הקהילה בימי המגפה השחורה וצויין שם המועד 21/3/1349. במקביל רשם אבנרי תאריך זה גם בספרו Judaica Germania בערך Erfurt, כך II חלק 1 עמוד 220⁴⁴.

במאמר 'בירורים' מאת שרגא אברמסון⁴⁵ יש אזכור של ר' אלכסנדר הכהן זוסלן, מחבר ספר האגודה, הנזכר ברשימת הקדושים של ארפורט שמתו על קידוש השם בשנת ק"ט וצויין שם המועד 21/3/1349.

בספרו של ש' דובנוב, 'דברי ימי עם עולם',⁴⁶ הוא מציין: "קיץ 1349"⁴⁷.

בספר Day by Day in Jewish History של אברהם בלוך⁴⁸, נרשם תאריך לועזי 21/3/1349 אבל בשני תאריכים עבריים שונים: האחד א' בניסן והשני י"ד בניסן.

40 ספר תורה זה הועלה אף הוא למרשתת ע"י ספריית קסל וראה קישור לו דרך רשומת הספרייה הלאומית לכתב יד זה. והוא ספר בכתב אשכנזי בן 60 שורות אולם ללא ויד עמודים, קיימים בו שני סוגי יריעות - הסוג האחד בכתב יד מאוחר (ובדומה לספרים ארפורט 6, 8, וליריעות המוחלפות בספר ארפורט 7) מתחילת בראשית ועד לשירת הים וכן פרשת דברים וכן מפרשת נצבים עד לסוף התורה. הסוג השני של היריעות הוא בכתב היד מוקדם יותר, לדעתנו, ומקיף את חלקי הספר החלקים האחרים, זאת אומרת מאמצע פרשת בשלח ועד לפרשת נצבים וללא פרשת דברים. קיים הבדל מהותי בין שני סוגי הכתיבה - כתב היד המוקדם מתוייג תיוג מרובה באופן חריג ביותר, לעומת כתב היד המאוחר המתוייג תיוג מרובה במידה שאיננה חורגת מיתר ספרי התורה האשכנזיים.

41 ראה בספר זה במספר רב של אותיות ר', ס', ו', ק', ואת בנוסף לאותיות מקבוצת בדחיקי-ה - ה', י', ח', ק'.

42 פרשיה נדירה ביותר זאת, קיימת ברשימת פרשיות סתומות בכ"י JTS L 715 - סימון "מס 51", הודפסה ע"י כרג גינצבורג במבוא לתנך עמ' 977 וראה גם י. עופר, 'המסורה הבבלית לתורה', ירושלים התשס"א, עמ' 140.

43 צ' אבינרי, 'מנהגי ארפורט', סיני מ', שנה כג (תש"כ), עמ' רסד-רסח, וראה שם בעמ' רסה.

44 וכן צויין שם גם כי יום החורבן היה א' או ב' בניסן ק"ט.

45 תודתנו לרב בנימין שלמה המבורגר שליט"א על הפנייתנו לסמוכין זה.

46 סיני נח, שנה ל (תשכ"ו), עמ' קפא-קצב. וראה שם בעמ' קפח בפסקא ו' שנושאה "כלום נזכר ספר האגודה בתשובות מהר"ם מרוטנבורק?".

47 הוצאת דביר, תשי"ב. ראה שם חלק שני פרק חמישי עמ' שנט (במהדורה בת כרך אחד).

48 ראה שם ציון תאריך 24/7/1349 לחורבן קהילת פרנקפורט-דמיין וכאשר קהילת ארפורט נזכרת לפניה.

49 הוצאת "כתב" ניו יורק, ללא ציון תאריך.

נראה מהנ"ל כי הדעה המקובלת הינה 21/3/1349. עיון בלוח היוליאני (המקדים את הלוח הגרגוריאני באותה תקופה בשעור 2-10=8 ימים) מעלה כי התאריך העברי המתאים לתאריך 21/3/1349 הינו יום שבת קדש א' בניסן ה' ק"ט, ולפי קביעות השנה "בשז" זוהי שבת ראש חדש פרשת החדש שמוציאים בה שלושה ספרים לקריאה: ספר ראשון בפרשת השבוע שהינה פרשת תזריע, ספר שני בפרשת פנחס לקריאת פרשיות מוספי שבת וראש חדש, וספר שלישי בפרשת בא לקריאת פרשית "החדש הזה לכם".

הנה כי כן, ניתן לשער כי אופן גלילת הספרים שנשרפו והושחתו תואמת את אופן הקריאה באותה שבת. ספר התורה ארפורט 8 הינו הספר השני שהועד לקריאה בפרשת פנחס, ואילו ספר התורה ארפורט 9 הינו הספר הראשון שהועד לקריאה בפרשת השבוע פרשת תזריע.⁵⁰

עומד לנגד עינינו המחזה הנורא של שבת חגיגית מיוחדת במינה, בה מוצאים לקריאה שלושה ספרים גם יחד, ובודאי נתכנסו בעקבות כך כל בני משפחות הקהילה על נשיהם וילדיהם שבאו נרגשים לבית הכנסת לבושים בגדי שבת. והנה ההמון הזועם מוכה המגפה עינו צרה בהם והוא מתנפל עליהם והורג בהם כ-3000 נפשות ושורד מהם את ספרי התורה משובש תפארתם ומכלה גם בם את זעמו.

אפשר ויהיה בכתיבת שורות אלו משום מצבה לזכרה של קהילה מפוארת, יקיצו וירננו שוכני עפר.

בשולי המאמר

תמצית מאמר זה פורסמה בימי בין המצרים התשע"ג באתר "גלוי מילתא בעלמא" אשר בעריכת ד"ר עזרא שבט מהמכון לכתבי יד בספריה הלאומית בירושלים. בעקבות פרסום מוקדם זה קבלנו מספר הערות למאמר ונראה כי קיימת חשיבות לציין כאן:

הערות ד"ר עזרא שבט

העירני ד"ר עזרא שבט הי"ו כי בעקבות המפורט לעיל במאמר בדק במחזור השייך לאוסף ארפורט – כ"י Berlin Ms. or. fol. 1224 (ארפורט 18) ומצא כי לכאורה קיימים כתמי דם בתחתית דף הפתיחה ליוצר פרשת החדש⁵¹. וראה תמונה ה' במצורף, המתעדת דף זה (צילומים

50 אמנם העירני ידידי ר' משולם וורמסר הי"ו כי בכל קהילה אשר לרשותה יותר מספר תורה אחד - נהוג להחזיק ספר אחד מגולל באופן קבוע לפרשת פנחס והרבותא הינה דווקא בספר שגולל לפרשת תזריע.

51 רעיון הבריקה עלה בדעתי לאור ממצא דומה עליו כותב הר"ר מ.ש. צוקרמנדל בספר ההקדמה בגרמנית (ראה הערה 6 לעיל). על כך אנו למדים מתוך דבריו של ר' משה לוצקי בהקדמה למהדורת התוספתא של ש. ליברמן משנת תשט"ו, ראה שם עמ' יא: "אף מצא בו סמנים של כתמי דם ושיער שהכ"י ננזל מבעליו והגיע לידי שפיכות דמים". הויהו להלן של המיקום המדויק בספר ההקדמה בגרמנית של צוקרמנדל לציטוט זה של ר' משה לוצקי נעשה בעזרתו של ידידי ר' אברהם ברעם הי"ו ועל כך נתונה לו תודתי ראה דף 7 בספר ההקדמה בגרמנית:

Auf Seite 6 oben am Rande befinden sich deutliche Blutspuren, die, wie wir sehen

50-51). לפנייתו לספריית ברלין לבדיקת נכונות השערתו, טרם קבל מענה. אם אכן כך הוא הרי שיש בכך אסמכתא לממצאינו על אותו אירוע נורא בבוקר יום שבת וראש חדש פרשת ה'ק"ט בארפורט.

הערת ספריית ברלין

לענין תיוג מרובה ואותיות משונות בספרי התורה באוסף ארפורט ואי-ההתאמה מול ירצ'בסקי ושטיינשניידר, העירוני מספריית ברלין כי לאחרונה פורסם מאמר בנושא זה⁵² (להלן: הובמן). מעיון במאמר זה עולה כי נתוניו לגבי מצאי יריעות ספרי התורה ארפורט 8-9 תואם את ההעלאה לאתר ואיננו מחדש דבר לענין אי ההתאמה מול ירצ'בסקי ושטיינשניידר. תשובת ספריית ברלין לפנייתי אליהם לבדיקת השאלות לגבי מצאי ספרי התורה שהועלו במאמרי לעיל, אף היא לא הבהירה את התעלומה, וזאת בהיות התשובה מסתמכת למעשה על מאמרו של הובמן.

הערת פרופ' י.ש. פנקובר

העירוני פרופ' י.ש. פנקובר: "סיימתי מזמן מאמר על המצחפים וספרי התורה מערפורט, בעקבות הרצאה שהעברתי לפני כמה שנים בכנס בערפורט. המאמר נמצא אצל עורכי הכרך המוקדש להרצאות של הכנס, ויצא לאור אולי בשנה הבאה". יתכן כי לחלק מהשאלות שהועלו במאמרי לעיל קיים מענה במאמר זה, שטרם פורסם.

werden, ihre genügende Erklärung finden.

ובהמשך לכך בדף 17 שם:

Es wurde im Judensturm 17) 1349 geraubt und kam so an die Ministerialbibliothek, wo es sich noch jetzt befindet. Dass es mit Gewalt genommen wurde, darauf weisen auch die Blutspuren (vgl. oben) hin.

הערה (17) בדף זה הינה הפנייה לעמוד 26 בספרו של ירצ'בסקי.

Franz Hubmann and Josef Oesch: Betrachtungen zu den Torarollen der Erfurter 52 Handschriften-Sammlung. Untersuchungen zu Gliederung und Sonderzeichen. In: Die jüdische Gemeinde von Erfurt und die SchUM-Gemeinden. Kulturelles Erbe und Vernetzung (Erfurter Schriften zur jüdischen Geschichte 1), Jena/Quedlinburg 2012, 96–117

נספחי רשימות קטלוגיות

נספח א - ירצ'בסקי

Vol. VI. *Eine Torahrolle (Gesetzrolle), besteht aus 86 Pergamenthäuten und hat grosse, schöne Schrift.

Vol. VII. Eine desgl. auf 50 Häuten, von verschiedenen Händen of nachgebessert und nicht so genau, wie die vorige.

Vol. VIII. Eine desgl. aus 49 Häuten, aber in Levit. sehr beschädigt. Am Rande sind deutlich die Spuren der züngelnden Flammen, die sich bereits ihrer bemächtigt haben mussten und deren Gewalt sie entrissen worden. Auch trägt sie deutlich Spuren des Strassenschmutzes an sich, in welchem sie gewälzt worden sein musste.

Vol. IX. Eine dergl., von Bereschith bis Levit. II. 26, ebenfalls verstimmt, sonst schön und sauber auf 40 Häuten. Diese 4 Torahrollen zeigen deutlich ihr Alter, das jedenfalls vor den Judensturm 1349 zu datiren ist.

נספח ב - שטיינשניידר

133. Fol. 1215.

(Erfurt, Jaracz. S. 116 n. VI), 68 Häute, 78 cm. hoch, deutsche grosse, dicke Schrift. — Thora.

134. Fol. 1216.

(Erfurt, Jaracz. S. 116 n. VII), 50 Häute, 66 cm. hoch, von verschied. Händen nachgebessert. — Thora.

135. Fol. 1217.

(Erfurt, Jaracz. S. 116 n. VIII), 49 Häute, 72 cm. hoch, beschädigt, wahrscheinlich aus dem Feuer gerettet. — Thora.

136. Fol. 1218.

(Erfurt, Jaracz. S. 116 n. IX), 40 Häute, 69 cm. hoch, beschädigt. — Thora bis Levit. 2, 26.

נספח ג – טים

ספר תורה (ארפורט 6 / מס' קטלוגי Ms. Or. Fol. 1215)

– קלף, 68 עמודים, 78 ס"מ (כתב יד), 119 ס"מ (עם סיכות).

ספר תורה זה מהווה חידה קשה עוד יותר מאשר קודי התורה ארפורט 1, 2, 3.

הוא מתוארך לסוף המאה ה-13, ונחשב לפיכך לספר העתיק ביותר מסוגו הקיים עדיין באשכנז – בכל הקשור למידותיו הוא יחיד במינו.

למעשה, עקב מידותיו של ספר תורה זה, יש להניח שכמעט ולא מילא את מטרתו ומעולם לא נפתח לקריאה של פרשת השבוע בבית-הכנסת (בארפורט?).

ארון הקודש ותיבת הקריאה צריכים היו להיות עצומים בממדיהם בהתאמה, וייתכן, כרגיל במקרים כאלו, שמתפלל יחיד לא יכול היה להגביהו מתוך הארון.

לאור המשמעות, שכמעט ולא ניתן להגשים בחשיבותה, של התורה כבסיס למסורת היהודית, קשה להניח שמדובר בניסוי או האדרת שם שחצנית, מה גם שיתר החוקים החמורים הנוגעים לכתיבת התורה נשמרו.

הטקסט המלא של התורה חייב היה להיכתב על גבי קלף שהוכן בקפידה מעור חיה טהורה (כאן ככל הנראה עגל, או אולי עז או כבש), על ידי סופר שהוכשר אך ורק למטרה זו ונחשב כראוי לבצעה.

להבדיל מספרי תורה שנועדו לשימוש אישי, הרי שספר תורה נכתב רק על צד אחד של הקלף. כמו כן, בניגוד לרוב הקודים, הטקסט לא כולל טעמי מקרא. בעיקרון, ספרי תורה אינם כוללים קישוטים ועיטורים, ואולם מספר עיצורים נכתבו בכל זאת בהדרגה, ואחרים כוללים "כתרים", שלושה או ארבעה קווים דקיקים המצוירים במאונך; לעתים קרובות מצוירת האות פ בצורת ספירלה.

הערות, תרגומים, הנחיות מסורה, המצויים בדרך כלל פחות או יותר בשפע בקידודים, אינם מותרים בספר התורה: על הספר להכיל אך ורק את דברי האל כפי שהתקבל במדבר ולאחר מכן תועד בכתב (איור עמ' 48)

ספר תורה (ארפורט 7 / מס' קטלוגי Ms. Or. Fol. 1216)

– קלף, 50 עמודים, 66 ס"מ;

ספר תורה (ארפורט 8 / מס' קטלוגי Ms. Or. Fol. 1217)

– קלף, 49 עמודים, 72 ס"מ;

ספר תורה (ארפורט 9 / מס' קטלוגי Ms. Or. Fol. 1218)

– קלף, 40 עמודים, 69 ס"מ;

שלושת ספרי תורה אלו, שנשמרו בצורה בלתי מרשימה במיוחד ודי רגילה, נמנו כפי הנראה אף הם על מלאי ספרי התורה של בית-כנסת. תאריך כתיבתם אינם ידוע, ואולם ככל הנראה לא נכתבו מאוחר יותר מאשר השליש הראשון של המאה ה-14.

כולם נושאים פחות או יותר עקבות ניכרים של היסטוריה קשה.

ארפורט 7, המלא ביותר מבין השלושה, עבר תיקונים על ידי מעתיקים שונים במקומות פגומים או קרועים; ארפורט 8, שנכתב על קלף בהיר מאוד בכתב אשכנז עדין, נושא עקבות ברורים של שריפה, ולפי הנחתו של שטיינשניידר "הוצל כנראה מתוך האש"; ארפורט 9 אינו מלא, והטקסט מתחיל בספר "ויקרא", פרק 11 פסוק 26.

תמונות מצורפות

ידבר יהוה אתו ארבר יעתה הנני הולך
לעבדי לכה אינינר אשר יעשה העב הזה
לעבד באהרית הימים ויטא משל
ויאמר נאם כלעם בני בער נאם האר
שהם העז נאם שביע אביי אל ודע
דעה עלייז מיהו שרי יהוה נפל וגד
ענינ אראנו ולא עתה אטודנו ולא קרב
רוד מיעב מיעקב יקב טבט מישדא
וביהו פאלי מייאם וקרקר כל בני עת
היה ארוב ידשה ויהיה ידשה טליר אבי

Berlin Ms. or. fol. 1215 picture 65
במקום וקם שבט
וקב שבט במקום וקם שבט

ואל ידבר יהוה אתו ארבר יעתה הנני הולך
לעבדי לכה אינינר אשר יעשה העב הזה
לעבד באהרית הימים ויטא משל
ויאמר נאם כלעם בני בער נאם האר
שהם העז נאם שביע אביי אל ודע
דעה עלייז מיהו שרי יהוה נפל וגד
ענינ אראנו ולא עתה אטודנו ולא קרב
רוד מיעב מיעקב יקב טבט מישדא
וביהו פאלי מייאם וקרקר כל בני עת
היה ארוב ידשה ויהיה ידשה טליר אבי

Berlin Ms. or. fol. 1216 picture 34
כב - השמטת "ומצא להם" הראשון

במדינת פליאמא
אשר יהוה אלהיך נתן לך לאת בני ישראל
העם הזה לאינינר בני עבד נעו וסתי במשך ואלה
העבדים כלל ונכחש ונכחש ונכחש ונכחש ונכחש
ידעו וידעו וידעו וידעו וידעו וידעו וידעו
אלה ואלה ואלה ואלה ואלה ואלה ואלה ואלה

Berlin Ms. or. fol. 1216 picture 46
יח' - "וקם קמים" במקום "קם קמים"

בר שית וסר וסר וסר וסר וסר וסר וסר וסר
במדינת פליאמא אשר יהוה אלהיך נתן לך
לאת בני ישראל העם הזה לאינינר בני עבד
נעו וסתי במשך ואלה העבדים כלל ונכחש
ונכחש ונכחש ונכחש ונכחש ונכחש ונכחש
ידעו וידעו וידעו וידעו וידעו וידעו וידעו
אלה ואלה ואלה ואלה ואלה ואלה ואלה ואלה

רביה אל אהל מיעזי לבפר בקרש לא
אכל באש השדה

את הורה האטב קרש קרשים הוא
אתה אשר ישהו את הורה ישהו
האטב ואת רבי יזק על המיזב
בית ואת כל הלוי יקרב מנינו את
קליה ואת הורה המכסה את הקרב
נת שתי הכלית ואת הורה אשר עליה

Berlin Ms. or. fol. 1215 pictu
במקום ישחטו

ועל בקר ולא שנינו אל משה ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים

Berlin Ms. or. fol. 1216 picture
שמות טז, כג -

לוי וכל הארץ וכל הארץ וכל הארץ וכל הארץ
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים

Berlin Ms. or. fol. 1216 pictur
"וביום השני" במקום "וביום השני"

ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים
ועל בקר ויהיו אנשים ויהיו אנשים ויהיו אנשים

Berlin Ms. or. fol. 1216 pictu
"וידבר יקוק אל משה"

תמונה א: לקט קטעי תמונות מקומיים לנושאים שונים שצוינו במאמר ובהערות

ת צילומי
10. מכתב

א. כ. כ.
א. כ. כ.
א. כ. כ.

א. כ. כ.

א. כ. כ.

א. כ. כ.

א. כ. כ.

א. כ. כ.

א. כ. כ.

א. כ. כ.

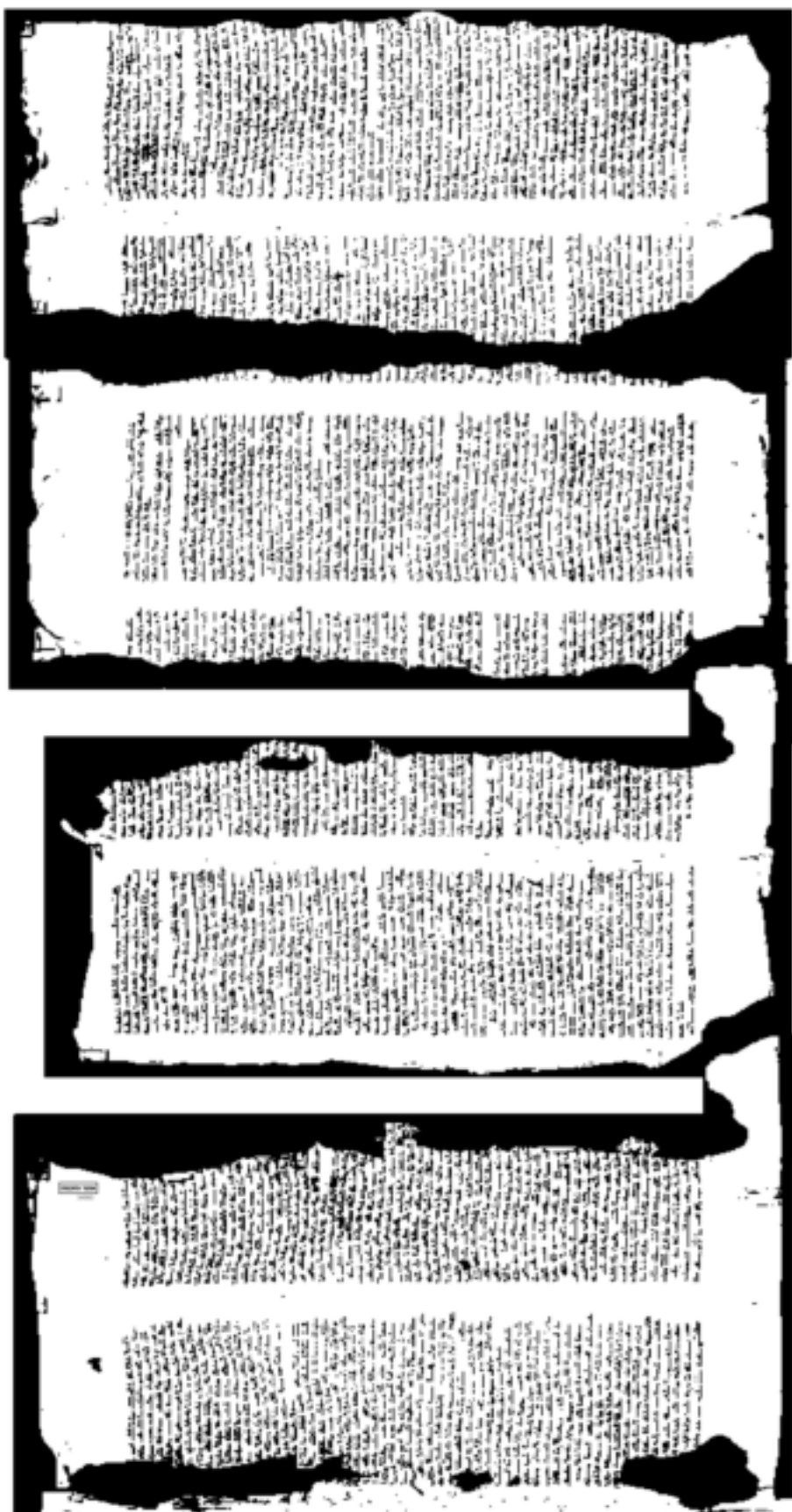
תמו

צילום 25

צילום 27

צילום 28

צילום 28

ירושתנו | ספר שביעי תשע"ד

ירושתנו - ז / מכון מורשת אשכנז (עמוד 238) 34893

הדפס מאוצר החכמה

צדקם אתה ספויית בולין 67

תמונה ג: ספר תורה Berlin Ms. or. fol. 1218 שתי יריעות ראשונות פרשות שמעני - תורע צילומי אתר ספריית ברלין 1-2

תמונה ד: ספר תורה Berlin Ms. or. fol. 1218 חבור שגרי בין יריעות פרשת פנחס-דברים צילומי אתר ספריית ברלין 21-22